

**B.B.Bafojev, A.N.Ismailov,
O’zR Bank Moliya Akademiyasi magistrleri**

INTERNET-BANKING MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI TAQDIM ETISHNING YANGI USULI SIFATIDA

Anotatsiya: Ayni paytda O’zbekistonda bank xizmatlari jadal rivojlanayotgan faoliyat turlaridan biri hisoblanadi. Bank faoliyatining samaradorligi va uning bozordagi raqobatbardoshligi asosan yangi bank mahsulotlari va xizmatlarini joriy etishga bog’liq. Bank xizmati - bank tomonidan mijozga shartnoma asosida amalga oshiriladigan va mijozning bank xizmatidagi ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan texnologik jihatdan o’zaro bog’liq bo’lgan bank operatsiyalari majmui.

Kalit so’zlar: Bank xizmati, bank operatsiyalari, e-banking, IBank, mobile-banking, sms-banking, telephone –bank, WAP-bank, home-bank, uy –bank, kod-flopping, smart karta.

Аннотация: В настоящее время банковские услуги являются одним из самых быстрорастущих направлений в Узбекистане. Эффективность банка и его конкурентоспособность на рынке в основном зависит от внедрения новых банковских продуктов и услуг. Банковское обслуживание - это совокупность технологически взаимосвязанных банковских операций, выполняемых банком клиенту на договорной основе и направленных на удовлетворение потребности клиента в банковских услугах.

Ключевые слова: Банковские услуги, банковские операции, электронный банкинг, IBank, мобильный банкинг, sms-банкинг, телефонный банкинг, WAP-банкинг, домашний банкинг, домашний банкинг, код-флоп, смарт-карта.

Annotation: Currently, banking services are one of the fastest growing areas in Uzbekistan. The efficiency of a bank and its competitiveness in the market mainly depends on the introduction of new banking products and services. Banking services are a set of technologically interrelated banking operations performed by a bank to a client on a contractual basis and aimed at satisfying the client's need for banking services.

Keywords: Banking services, banking operations, e-banking, IBank, mobile banking, sms banking, telephone banking, WAP banking, home banking, home banking, code flop, smart card.

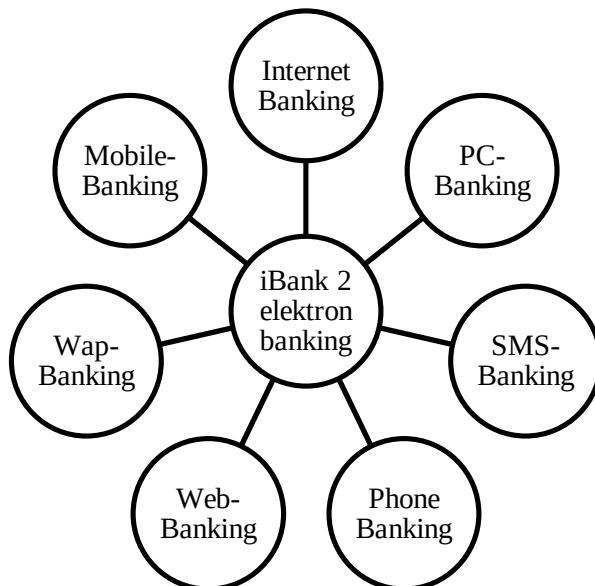
Bank mahsuloti-mijozlarning muayyan bank faoliyatiga bo’lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bir-biriga bog’liq bo’lgan xizmatlar va bank operatsiyalari majmuasi. [12, c. 400];

Ayni paytda, kredit tashkilotlari tomonidan bank xizmatlarini taqdim etish texnologiyalari orasida tobora keng tarqalgan bo’lib, uzoq bank xizmatlari, ya’ni «elektron bank» (e-banking) deb nomlangan turli usullar mavjud. Masofaviy xizmat ko’rsatish tizimlarining rivojlanishi bank xizmatlarini taqdim etish hajmi va shakllari

boʻyicha turli xil tizimlarni yaratishga olib keldi. Shakl 1 elektron bank turlarining tasniflash sxemasini taqdim etadi:

1-rasm

Elektron banking navlarining tasniflash sxemasi

Ibank 2 deb nomlangan ushbu sxemada-yangi avlod elektron bank sifatida tushuniladi, korporativ va xususiy mijozlarga barcha xizmatlarni ilgari surish va taqdim etish uchun yagona platforma hisoblanadi.

«Ibank 2» (dasturiy kompleks) tizimi bankda oʻrnatiladi va korporativ va xususiy mijozlarga xizmat koʻrsatish imkonini beradi.

Mobil-banking-PDA, kommunikatorlar va smartfonlardan bank hisoblari va kartalarini boshqarish. Onlaynda ishlash. Barcha turdagi moliyaviy hujjatlarni qoʻllab-quvvatlaydi. Shifrlash va eri mexanizmlarini oʻz ichiga oladi, jamoaviy ishni qoʻllab-quvvatlaydi. Mobile-banking «bank-in-Palms» kontseptsiyasini amalga oshiradi va elektron bank xizmatlarining barcha turlariga 24 soat, mobil va toʻliq xususiyatli mijozlar tajribasini taqdim etadi.

Telefon-banking-bank hisoblariga va telefondagi kartalarga kirish. Joriy qoldiqlar haqida maʼlumot, faks davri uchun koʻchirma, kartalarni toʻldirish va bloklash, telefon toʻlovlari. Telefon-banking xizmatidan foydalanganda mijoz belgilangan telefon raqamiga qoʻngʻiroq qiladi va ulanishdan soʻng telefonni ohang rejimiga oʻtkazadi. Ovozli menyu koʻrsatmalariga rioya qiling va kerakli narsalarni tanlang, mijoz ovozli xabarlar yoki faks hujjatlari shaklida kerakli maʼlumotlarni oladi.

Web-banking-Internet-bankingning engil versiyasidir, eri mexanizmini oʻz ichiga olmaydi va Internet va har qanday veb-brauzer orqali bank hisoblari va kartalariga kirish uchun moʻljallangan.

WAP-banking-WAP orqali mobil telefondan bank hisoblari va kartalariga kirish. Bank rekvizitlari, valyuta kurslari, hisob va kartalar boʻyicha joriy qoldiqlar haqida maʼlumot beriladi. Mijoz ixtiyoriy davr uchun toʻlovlarni soʻrashi, kartalarni toʻldirish va bloklashi, WAP-toʻlovlarni amalga oshirishi mumkin.

SMS-banking - SMS orqali bank hisobvaraqlari va kartalariga kirish. Joriy qoldiqlar haqida SMS-xabarlar yuborish, hisob va kartalar bo'yicha mablag'lar harakati, jadval bo'yicha ko'chirmalar berish imkoniyati mavjud. SMS-xabarlarni jo'natishni sozlash mijoz tomonidan Internet-banking va PC-bankingda mustaqil ravishda amalga oshiriladi. Bank axborot kanallariga obuna amalga oshirildi, mijozlarning SMS-so'rovlari qo'llab-quvvatlandi.

«SMS-banking» moduli korporativ va xususiy mijozlarni SMS-xabarlar orqali xabardor qilish uchun mo'ljallangan.

RS-banking -- bank hisobvaraqlari va kartalarini oflaynda boshqarish. Barcha turdagi moliyaviy hujjatlarni qo'llab-quvvatlaydi. Bu klassik bank mijozining evolyutsion rivojlanishidir. Shifrlash va eri mexanizmlarini o'z ichiga oladi, bank serverlari bilan sinxronlashda mijozlar komponentini avtomatik yangilashni ta'minlaydi, jamoaviy ishni qo'llab-quvvatlaydi, buxgalteriya dasturlari bilan o'zaro hamkorlik qiladi. [45, c. 1];

«RS-Banking» ostida 2 navlariga bo'lingan tizimlar tushuniladi: «qalin» va «nozik» mijozlar deb ataladigan tizimlar.

Yaqinda banklar chakana ish «nozik mijoz» shaklida amalga oshirilishi lozim bo'lgan bunday qaror, foydasiga moyil, ya'ni, Internet-banking bir kishi uni maxsus dasturiy ta'minot o'rnatish holda, tarmoqqa ulangan har qanday kompyuter foydalanishingiz mumkin ishlash uchun. «Qalin mijoz» yuridik shaxslar bilan ishlash uchun yanada qulay vosita hisoblanadi.

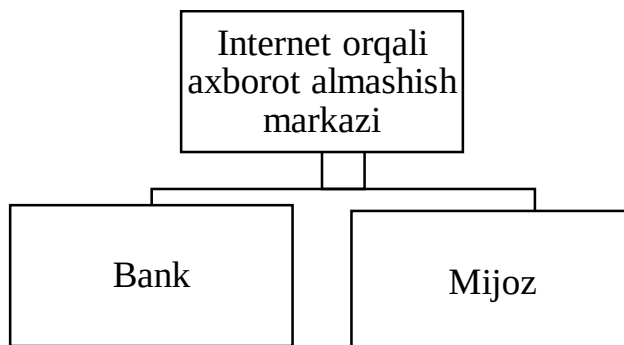
Birinchi tur-«bank-mijoz» tizimi-shaxsiy kompyuterda kredit tashkilotlari mutaxassislari tomonidan juda ko'p miqdordagi maxsus dasturiy ta'minot va axborot ta'minoti (bankning kompyuter tizimiga kirish uchun dasturiy vositalar, operatsiyalar bo'yicha ma'lumotlar bazalari, ma'lumotnomalar, shifrlash vositalari va boshqalar)o'rnatilgan.

Ikkinchi turi-tizimi «Internet-Banking» (Internet - banking)-mijoz ham shaxsiy aniqlash ma'lumotlar (masalan, deb atalmish «kod floppi», «Smart kartalar bilan tashuvchilar foydalanish mumkin bo'lgan har qanday brauzer turi ishlatiladi» va boshqalar.).

Internet-banking tizimi shakl 2da taqdim etilgan model sifatida taqdim etilishi mumkin.

2-Rasm

Internet-banking tizimining modeli

Shuni ta’kidlash kerakki, Internet-banking mijoz-bank tizimining yanada mukammal modifikatsiyasi hisoblanadi. Internet tarmog’iga ulangan kompyuter yordamida mijoz Internet-banking tizimiga kiradi, odatda bank veb-sayti bilan integratsiya qilinadi. U avtorizatsiya mexanizmi yordamida o’zini aniqlaydi, undan keyin uning hisob ma’lumotlarini ko’rish va uni boshqarish imkoniyatini oladi. Mijozning o’z hisobvarag’iga oid barcha harakatlari haqiqiy bank xabarlarida aks ettirilgan. Bank maxsus o’rnatilgan dastur - Internet-banking tizimi tufayli bunday operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega. [12];

Shuni ta’kidlash kerakki, Internet-banking tizimi «nozik» mijoz mexanizmidan foydalanadi, ya’ni tizimning ishlashi uchun zarur bo’lgan dasturiy ta’minot bank veb-sayti bilan integratsiya qilinadi va (bank-mijoz tizimidan farqli o’laroq) mijozning kompyuteriga o’rnatilishi shart emas. Ushbu mexanizmni amalga oshirish uchun turli xil Internet dasturlash texnologiyalari qo’llanilishi mumkin.

Avvalgisining barcha afzalliklarini saqlab qolgan holda, Internet-banking bank mijozlari uchun juda ko’p qo’shimcha afzalliklarga ega:

- kompyuterga qo’shimcha dasturiy ta’minot qo’yishning hojati yo’q;
- mijoz o’z bank hisob raqamining holati to’g’risida eng tezkor ma’lumotlarni olish imkoniyatiga ega (mijoz manziliga kelib tushgan mablag’lar haqidagi ma’lumot mijozga bankka kelib tushgan holda bir vaqtda taqdim etiladi);
- mijoz va bank o’rtasidagi barcha hujjatlar almashinuvi elektron shaklda amalga oshiriladi va mijozdan qog’oz tashuvchilarda tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish talab qilinmaydi. Shunga qaramay, bank mijozning birinchi talabiga binoan qog’oz nusxalari shaklida har qanday bank hujjatlarini taqdim etish majburiyatini o’z zimmasiga olmaydi.

Bundan tashqari, Internet-banking (Internet-banking) uy-banking turlaridan biri hisoblanadi. «Home-banking» - bu bank ofisiga bormasdan mijozga bank xizmatlarini olish imkonini beruvchi uzoq bank texnologiyasi. Ushbu texnologiya 80 - larning boshida tug’ilgan va shu vaqtdan boshlab sezilarli evolyutsiyaga duch kelgan. Uy - bank xizmatlarini rivojlantirishda uchta asosiy bosqich mavjud. Birinchi bosqich telefon bankidir. Bugungi kunda u tonal terish bilan telefonlarning imkoniyatlaridan foydalanishga asoslangan bank xizmati. Ikkinchi bosqich-shaxsiy kompyuter va modem yordamida mijozga bank serverlariga bevosita ulanish va bank operatsiyalarini (Internet orqali emas) amalga oshirish imkonini beruvchi kompyuter-banking.

Uchinchi bosqich siz va men hozirda kuzatishimiz mumkin-bu tarmoq yoki Internet-bankingning jadal rivojlanishi. Kompyuter bankingidan farq qiladi, chunki bank bilan hamkorlikni tashkil etish uchun Internetning keng imkoniyatlaridan foydalaniladi.

Internet-banking, nomidan ko’rinib turibdiki, Internet orqali ma’lumot uzatishga asoslangan. Mijoz bank bilan muloqot qilish uchun standart Internet brauzeridan foydalanadi, bu esa bunday tizimni mustaqil platforma qiladi va tizim bilan ishlash uchun Internetga ulangan har qanday kompyuterdan foydalanish imkonini beradi. Internet-banking mexanizmining ko’p qirraliligi uni jismoniy shaxslar va korxonalar uchun taqdim etadi, bu erda Internet-banking imkoniyatlari pul oqimlarini

boshqarishning samaradorligi va samaradorligini oshirishga imkon beradi. Aslida, Internet orqali to’lovlarni boshqarish kompyuter bilan an’anaviy muloqotdan ko’ra qiyin emas. Internet-banking tizimidan foydalanish uchun hech qanday qo’shimcha ma’lumot talab qilinmaydi. Internetga ulangan kompyuter va mavjud Microsoft Internet Explorer brauzeriga ega bo’lish etarli. Bank bilan muloqot interaktiv rejimda o’z veb-sayti orqali amalga oshiriladi. Aslida, operatorning vazifalari endi mijozning elkasiga o’tadi, ammo vazifa soddalashtiriladi, chunki u mavjud bo’lgan operatsiyalar soni ancha past bo’ladi. Biz, albatta, foydalanuvchi interfeysi o’zlashtirish uchun ma’lum bir vaqt sarflash kerak, lekin ishonch bilan barcha o’quv ularning ikki bank zam ko’ra ko’proq vaqt talab etadi, deb aytish mumkin. [10, c. 160];

Hozirgi vaqtda bu erda ko’rib chiqilayotgan «Internet-banking» atamasi tarmoqning kengligini to’liq qo’lga kiritdi, ammo hali qonuniy huquqiy ta’rifga ega emas. Bundan tashqari, na huquqiy, na iqtisodiy fanlar, bu kontseptsianing hajmi nazariy darajada ham aniqlanmagan.

Ushbu bo’shliqni bartaraf etish, shuningdek ishlab chiqilgan va ishlab chiqilishi kerak bo’lgan (kelajakda zarur bo’lgan) qonun hujjatlarini birlashtirish (muvofiglashtirish) uchun biz ushbu kontseptsiya hajmini aniqlashning umumiy yondashuvlarini shakllantirishga harakat qilamiz.

Internet-banking tushunchasi huquqiy va iqtisodiy jihatdan keng va tor ma’noda ko’rib chiqilishi kerak. Shuni esda tutish kerakki, «elektron bank faoliyati» tushunchasi bilan ushbu kontseptsiya umumiy bilan xususiy ravishda bog’liqdir. [14, c.400];

Huquqiy nuqtai nazardan, Internet-banking ostida, keng ma’noda, ushbu (kredit) tashkilot tomonidan to’g’ridan-to’g’ri yoki vakillar orqali (masalan, elektron hisob-kitoblar Internet tizimi orqali) amalga oshiriladigan mahalliy yoki xorijiy tashkilotda ochilgan mijozga (jismoniy yoki yuridik shaxsga) o’z hisobiga masofadan kirishni ta’minlash faoliyatini kamaytirish kerak.) Internet tarmog’idan foydalangan holda Real vaqtda. Aslida, Internet-banking-Internet global kompyuter tarmog’ining axborot muhitida amalga oshiriladigan elektron bank faoliyati.

Huquqiy nuqtai nazardan, Internet-banking tor ma’noda bank faoliyatining alohida turini ifodalaydi (bank qonunchiligi va soliqlar va yig’imlar to’g’risidagi qonun hujjatlari hali shakllanmagan huquqiy tartibga solish tartibi), unda bank (u ro’yxatdan o’tgan davlat qonunlari bo’yicha tan olingan) mijozning Internet tarmog’idan foydalangan holda, ushbu bankda ochilgan bank hisobini (hisobvaraqlarini) masofadan boshqarish vositalaridan (yoki) foydalanishni ta’minlaydi va (yoki), odatda, Real vaqtda.

- Internet-bankingni keng ma’noda uning iqtisodiy kontseptsiyasi (Internet tarmog’ida to’lovlarni amalga oshirish usullari) hajmining boshqa tarkibiy qismlari Internet tarmog’ida kredit tashkilotlari va bank maqomiga ega bo’lmagan moliyaviy bo’lmagan kompaniyalar tomonidan amalga oshiriladigan bank kartalaridan (ularning rekvizitlaridan) foydalangan holda elektron hisob-kitoblar hisoblanadi. ularning ro’yxatga olingan mamlakat qonunchiligi va to’lov vositachilaridan (turli elektron Internet-to’lov tizimlari va elektron pul tizimlari) foydalanish. [13, c. 150]

Huquqiy nuqtai nazardan, amaldagi xalqaro va mahalliy bank qonunchiligi normalarini hisobga olgan holda, Internet-banking imkoniyatlari imkon beradi:

- bankka barcha turdagi moliyaviy hujjatlarni yuborish;
- istalgan davr uchun bankdagi barcha hisobraqamlar bo'yicha ko'chirma va hujjatlarni olish;
- bankda to'lov hujjatlarini qayta ishlashning barcha bosqichlarini Real vaqt rejimida kuzatib boring;
- xatolar haqida tezkor xabar olish;
- turli banklardagi hisoblar bilan bir xil interfeysda ishlash;
- kiruvchi va chiquvchi to'lovlarni ko'rish va chop etish.

Xulosa qilib aytganda, Internet-banking yangi texnologiyalarni qo'llashning yorqin misollaridan biri bo'lib, bank xizmatini yangi sifat darajasiga o'tkazish imkonini beradi. Axir, bu mijozlarga xizmat ko'rsatishning yangi shakli haqida emas. Bu bank ishi uchun mutlaqo boshqacha yondashuv - bu bug' dvigateliga nisbatan ichki yonish dvigateliga o'xshaydi. Avvalgidan ko'ra tezroq, ishonchli, qulayroq va xavfsizroq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. АбулқосимовМ.Х. Шахсинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш йўналишлари// Ж. Biznes-эксперт, 2017йил. 11-сон. Б.47-50.
2. Алимов Р.Х., Хайитматов Ў.Т. Ахборот тизимлари. Т. 2013-й 15. Арипов А.Н., Иминов Т.К. Ўзбекистон ахборот-коммуникация технологиялари соҳаси менежменти масалалари. Т.: - Fan va texnologiyalar. 2015.
3. Банковское дело / Под ред. Г. Н. Белоглазова и Л. П. Кроливейкой .-СПб.: Питер, 2014,- 374 с.
4. Беляков А.В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования / Беляков А. В. - Москва: Издательская группа “БДЦ -персс”, 2013. -256 с.
5. Чет эл капитали иштирокидаги АТ —Хамкорбанк Нодирабегим филиалининг 2016-2018 йиллардаги ҳисобот маълумотлари Интернет сайтлари
6. Шеремет А.Д. «Финансовой анализ в коммерческом банке». -М.: «Финансы и статистика» 2010.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: «Прогресс», 1982.
8. Экономическая безопасность хозяйственных систем. Учебник. — М.: Изд-во «РАГС», 2017.
9. www.lex.uz
10. www.cbu.uz